

Yapı-Bilinç Perspektifinde İdeolojinin İncelenmesi Üzerine

Selahattin KIRAL¹

Öz

Çalışma ideoloji kavramını incelemeye çalışacaktır, ideoloji kavramı incelenirken geniş çalışma alanını daraltmak amacıyla ideolojiyi yapı-bilinç perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Yapı-bilinç perspektifinden inceleme Karl Marx'ın üç farklı ideoloji tanımı etrafında kurulmaya çalışılacaktır; bu tanımlar camera obscura, yansımali bilinç ve yabancılaşma anlamlarında ideolojinin kullanılmasıdır. Kavramları kısaca açıklamak gerekirse: Camera obscura, tersine dönmeye işaret etmektedir. Yansımali bilinç kavramı, üretim sürecine hâkim olan sınıfların zihinsel üretimi de gerçekleştireceklerini belirtmektedir. Yabancılaşma, insanların kendi yarattıkları toplumsal ilişkilere veya toplumsal koşullara boyun eğmeleri anlamındadır. Çalışma bu inceleme ile birlikte iki farklı işleyişin ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu işleyişlerden birincisi içsel olarak da adlandırılabilir olan yapı alanına ait bir etki olarak gözükmektedir. İkincisi ise dışsal olarak adlandırılabilir olan bilinç alanına ait bir etki olarak gözükmektedir. Çalışma camera obscuranın içsel işleyişe sahip olduğu ve yapı alanına ait bir etkide bulunduğunu, yansımali bilincin dışsal işleyişe sahip olup bilinç alanında etkide bulunduğunu ve yabancılaşmanın da bu sürecin üzerine örttüğünü iddia etmektedir. Böylelikle Marx'ın yansımali bilinç kavramının siyasi olarak kullanıldığını ileri sürülmektedir. Yansımali bilincin siyasi olarak kullanıldığı ayrıca Gramsci'nin tahakküm ve rıza kavramı ve Althusser'in devletin ideolojik aygıtları ve devletin baskı aygıtları kavramlarıyla desteklenmektedir. Çalışma yanlışlanabilirlik yaklaşımı ile birlikte iddialarını eleştirmektedir. Çalışma camera obscuranın bilinç alanına ait bir işleyiş olması durumunda yanlışlanabilir olduğunu da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapı, Bilinç, İdeoloji, Camera Obscura, Yabancılaşma.

On Investigation of Ideology in Structure-Consciousness Perspective

Abstract

Study, while investigating the concept of ideology, the study aims to examine ideology from the perspective of structure-consciousness in order to narrow the wide field of study. The investigation from the perspective of structure-consciousness will be tried to establish in the framework of three different definitions from Karl Marx's ideology definitions. Camera obscura is points to the inversion process. The concept of reflective consciousness means that those who dominate the production process also dominate the mental production process. The reflective consciousness is a political apparatus according to Marx's use. Moreover, both Althusser's repressive state apparatus concept and Gramsci's domination concept support this means. Alienation is people's submission to social relations or conditions that they themselves create. The study claims that two different processes in the investigation. First, it seems to be an effect belonging to the structure area, which can be called internal function. Second, it seems to be an effect belonging to the consciousness area, which can be called external function. The study claims camera obscura has an internal function and is effective in the structure area, and reflective consciousness has an external function and is effective in the consciousness area. Last, alienation is covering up these processes. The study will use the falsifiability approach to explain its claim. Thus on condition camera obscura is effective in the consciousness area, the study can be falsifiability.

Keywords: Structure, Consciousness, Ideology, Camera Obscura, Alienation.

Atf İçin / Please Cite As:

Kiral, S. (2022). Yapı-Bilinç perspektifinde ideolojinin incelenmesi üzerine. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 7 (2), 171-189. Doi: 10.5281/zenodo.7472458

¹ Pamukkale Üniversitesi, selahattinkiral1996@gmail.com,

 ORCID: 0000-0001-9789-5610

Giriş

İdeoloji kelimesi sosyal bilimciler tarafından çok farklı anlamlarda ve işlevlerde kullanılmaya müsait bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram bir yandan bir kesimin dünya görüşü olarak anlaşılırken, diğer yandan da aynı kesimin tahakküm aracı olarak görülmektedir. Kavram bir yandan dünyayı anlamlandırma çabası olarak görülürken, diğer yandan dünyayı yanlış bir şekilde anlamlandırma çabası olarak görülmektedir. İdeoloji kavramının farklı anlamları içermesini vurgulamak maksadıyla; ideolojinin en kararlı ögesinin kararsızlık, en belirgin niteleyeninin ise belirsizliktir denebilir (Çelik, 2005:9). Bu noktada Pisagor'un adalet kupası örneğinden yola çıkarak şöyle bir benzetme yapmak mümkün gözükmemektedir; ideoloji kavramına alabileceğinden fazla anlam yüklenmiş ve bu durum da ideoloji kavramının içinin boşalmasına neden olmuştur. Benzer bir şekilde Kuçuradi, kavramların içlerinin boşalmasına ve herkesin bu kavramları bildiğini varsaymasına dikkat çekerek "bazı tehlikeli şeyleri sayın, deseler, bunlar arasında kavramları söz gelişi, sayar mıydınız? Dünyada olan bitenlere bakılırsa, pek suçsuz görünmüyor kavramlar. Tehlikeli olmalarından biz sorumluyuz, yarattıkları sonuçlardan olduğu gibi. Bir kavram ne zaman tehlikeli olur? İçeriği bulanık olduğu halde, herkes bu kavramı bildiğini sanınca" (2007:1) şeklinde ifade etmiştir. İdeoloji kavramına getirilen farklı yorumlar, kavramı anlamlandırmayı da oldukça güçleştirmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde ideoloji kelimesinin bir tahlili yapılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde oldukça geniş anlamlara gelmeye müsait olan ideoloji kavramını anlamlandırmak maksadıyla çalışmaya sınır koyulmaya çalışılacaktır, bu minvalde çalışmanın ikinci bölümünde yapı-bilinç perspektifinden ideolojinin incelenmesinin ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Yapı-bilinç yaklaşımı veya Marksist İdeoloji Kuramı, Sancar'a göre toplumsal pratiklerin insan bilincini nasıl oluşturduğunu tartışmaktadır (2014:175). Yapı-bilinç yaklaşımının en önemli temsilcisi şüphesiz ki Karl Marx'tır ve çalışma onun ideoloji tanımları çerçevesinde yapı-bilinç yaklaşımını açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Marx'ın ideoloji tanımlarından olan camera obscura, yansımali bilinç ve yabancılaşma açıklanmaya çalışılacaktır. Camera obscura kavramı Karl Marx ve Friedrich Engels'in yazdıkları *Alman İdeolojisi* isimli kitapta geçmekte ve insanların, ilişkilerini mevcut olanın tersi bir şekilde gördüklerini iddia etmektedir (2013:19). Çalışma, camera obscura kavramını; insanların sahip oldukları ilişkiler nasıl açıklanabilir, insanların sahip oldukları ilişkiler nelerdir ve insanların sahip oldukları ilişkiler nerede bulunur sorularıyla açıklamaya çalışacaktır. Yansımali bilinç kavramı da *Alman İdeolojisi* isimli kitapta geçmekte ve üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların zihinsel üretim araçlarının da hâkimi olduğunu ileri sürmektedir (2013:46). Marx yabancılaşmayla ilgili düşüncelerini; din alanında, iş bölümü alanında ve özel mülkiyet alanında ileri sürmüştür.

Çalışmada ideolojinin yapı-bilinç perspektifinden incelenmesinde iki farklı işleyişin olduğu iddia edilecektir; bu işleyişlerden yapıya ait olanı içsel ve bilince ait olanı da dışsal olarak isimlendirilmiştir. Birinci olarak camera obscura, yapıya ait bir etkiyi işaret ettiği için içsel bir işleyişe sahiptir. İkinci olarak da yansımali bilinç, bilince ait bir etkiyi işaret ettiği için dışsal bir işleyişe sahiptir. Çalışmada kullanılacak olan yöntem Karl Popper'ın yanlışlanabilirlik yaklaşımıdır. Popper bu yaklaşımı, "her önermenin gerçekten sınanmasını değil, sınanabilir olması gerektiğini ileri sürüyoruz" şeklinde açıklamaktadır (2019:72). Bu minvalde çalışmanın iddialarının hangi koşulda yanlışlanabilir olduğu veya sınanabilir olduğu sonuç bölümünde değerlendirilecektir.

Kavramsal Çerçeve

İdeoloji kelimesi ilk olarak Antoine Louis Claude Destutt de Tracy² tarafından 1796 yılında *Memoire sur la faculte de penser* (1992) isimli kitapta kullanılmıştır (Rehmann, 2017:25).³ İdeoloji kelimesi etimolojik olarak Eski Yunanca idein kelimesinden türeyen idea⁴ ve akıl ile kavrama anlamına gelen logos kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Böylelikle ideoloji kelimesi düşünceler, fikirler bilimi anlamına gelmektedir (Çelik, 2005:27- 28; Vincent, 2006:2). İdeoloji, düşüncelerin kökenlerini ve düşüncelerin kurucu öğelerini araştırma amacıyla hareket eden bir bilim dalı olarak karşımızda durmaktadır. Böylece insan aklının, bilim aracılığıyla, insan düşüncelerinin doğasının anlaşılabilirliği iddia edilmektedir (de Tracy, 1818:151). De Tracy ideolojinin tıpkı zooloji, biyoloji gibi bir bilim dalı olarak görülmesi gerektiğini düşünmektedir (Richards, 1993:103). İdeolojinin kullanımı fikirler üzerinden gelişeceği ve bütün bilimler de fikirlere dayandığı için ideoloji bütün bilimlerin kraliçesi konumundadır (Heywood, 2015:25; Mardin, 2015:24). Diğer bir deyişle ideoloji, teorilerin teorisidir (la théorie des théories) (Vincent, 2006:3). Bu anlamıyla ideoloji, bilimin oluşması için gereken fikirlerin birincil kaynaklarını araştıracağı için bilimlerin de temelinde bulunmaktadır. Böylelikle bilim olarak ideoloji; gramerin, mantığın, etiğin, eğitimin, arzuların ve toplumun düzenlenmesi için bir temel niteliğindedir (de Tracy, 1992:37- 38'den akt. Rehmann, 2017:26- 27). De Tracy, bilim dalı olarak düşündüğü fikirlerin kökenlerini araştırmaya isim bulmak amacıyla metafizik ve psikoloji kelimelerini de kullanmayı düşünmüş ancak sonrasında bu kelimelerin anlamlarının muğlaklığı nedeniyle ideoloji kelimesinde karar kılmıştır (Özbek, 2003:37- 38; Çelik, 2005:28, 38; Rehmann, 2017:25- 26).

De Tracy 1796 yılında *Institut de France* veya diğer adıyla *Institut National*⁵ (Ulusal Enstitü) kapsamında Ahlaki ve Siyasi Bilimler Ana Dalı'nda duyuların ve fikirlerin çözümlenmesi alanında çalışmıştır; Eagleton'a göre, Ulusal Enstitü "*Fransa'nın toplumsal yeniden yapılanmasının kurumsal kanadını oluşturan bilim adamı ve felsefecilerden oluşan bir elit grup*" olarak karşımıza çıkmaktadır (2015b:99). Enstitü'ye göre, ideoloji incelemesi ile birlikte fikirlerin

² Antoine Louis Claude Destutt de Tracy, 1754'te Bourbonnais'ta soylu bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur, 1836'da Paris'te vefat etmiştir. Fransız Devrimi öncesinde toplanan États Généraux'a Bourbonnais'in soylularını temsilen seçilmiştir. De Tracy 1801'de *Éléments D'idéologie* çalışmasının birinci kitabını basmış ve ideoloji hakkındaki çalışmalarına 1815 tarihine kadar devam etmiştir, de Tracy *Éléments D'idéologie* çalışmasını bitirmeden vefat etmiştir. Çalışma, birinci cilt (*Idéologie proprement dite* ismiyle 1801'de basılmıştır) tüm bilgilerin duyulardan kaynaklandığını üzerine, ikinci cilt (*Grammaire* adıyla 1803'te basılmıştır) sözlerin halk üzerindeki etkisinden esinlenerek yazılmış ve kelimelerin kullanımındaki eksiklikler üzerinedir (Jennings, 2012:IX- X). Üçüncü cilt (*Logique* adıyla 1805'te basılmıştır) dönemindeki bilim mantığının yanlış olduğunu ve doğal olarak bunun da bilimsel ilerlemeleri engellediğini üzerinedir (de Tracy, 1818:5), son olarak dördüncü cilt ise servetin nasıl ve kim tarafından yaratıldığı ve tüketimi üzerinedir (Jennings, 2012:XI).

³ İdeoloji kelimesinin ilk kullanımının tarihlenmesinde Çelik (2005:35); Emmet Kennedy'nin 20 Haziran 1796 tarihini (1979:354), Drucker'in ise 23 Mayıs 1797 tarihini (1974:13) belirttiğine dikkat çekmektedir. Cemil Meriç'e göre (1970:119) ideoloji kelimesi 1796 yılında ilk defa kullanılmıştır. Şerif Mardin (2015:24), ve David McLellan'a göre (2012:6) ideoloji kelimesi ilk defa 1797 yılında kullanılmıştır. Dijk'e göre (2015:16) ideoloji XVIII. yüzyılın sonuna doğru ilk defa kullanılmaya başlamıştır. Baradat ideoloji kelimesinin ilk kullanımını 1817 yılına tarihlemekte ve XIX. yüzyıl başlarında sistematik bir şekilde kullanıldığını belirtmekte ve ideoloji kelimesinin ilk olarak Thomas Jefferson tarafından İngilizceye çevrilen *A Treatise On Political Economy* isimli kitapta geçtiğini iddia etmektedir (2012:13). Ancak 1817 yılında Thomas Jefferson tarafından İngilizceye çevrilen kitap, de Tracy'nin 1801- 1815 yılları arasında yazdığı *Éléments D'idéologie*'nin dördüncü cildini oluşturmaktadır (Jennings, 2012:IX).

⁴ İdea kelimesi Eski Yunancada eidos terimine karşılık olarak "biçim", ya da "form" şeklinde de kullanılmaktadır, her ikisi de idein kelimesinden türemiştir (Preus, 2007:145'ten akt. Taştan, 2018:111). Eidos fikir ile görme duyusu arasındaki ilişkiye işaret etmektedir (Rehmann, 2017:26). Eski Yunancada idein kelimesi bakmak, görmek anlamlarına gelmektedir (Çelik, 2005:28).

⁵ Fransız Ulusal Enstitüsü üç ana dal etrafında şekillenmiştir. "*Matematik ve fiziksel bilimler, ahlaki ve siyasi bilimler, edebiyat ve güzel sanatlar. Ahlaki ve siyasi bilimler dalı ve bu dalda çalışmalarını sürdüren düşünürler, Enstitü'nün çekirdeğini oluşturuyordu. Bu dal altında, duyuların ve fikirlerin çözümlenmesi, ahlak, toplum bilimleri ve hukuk, siyasi, ekonomi, tarih ve coğrafyadan oluşan altı alt-dal tanımlanmaktaydı*" (Morrice, 1996:26'dan akt. Çelik, 2005:34).

kaynağı da bilinebileceği için Kilise'nin eğitim alanındaki gücünün zayıflayacağı ve bu durumda da insan cehaletinin kökenlerinin kazanabileceği anlayışı hâkimdir (Vincent, 2006:3- 4). Enstitü üyelerinin ve de Tracy'nin toplumu düzenleme sanatıyla ilgilenmeleri ideoloji kelimesine ikincil bir anlam daha kazandırmıştır. Enstitü üyeleri aydınlanmış bir elit kimliğiyle temsili yönetimi destekleyen, seküler temelde cumhuriyetçi ve varlıklı, entelektüel liberal bir grup haline gelmiş; ideoloji de bu grubun siyasi düşünceleri şeklinde anlaşılmalıdır (Vincent, 2006:3-4). Bu haliyle ideoloji yansız ve temel oluşturma gayesindeki bir bilim dalı olma anlamından sıyrılarak toplumun elitler tarafından şekillendirilmesine yardımcı olacak bir araç olarak anlaşılmaya başlamıştır. Larrain, Enstitü üyelerinin Kilise ve dinsel düşünceyi bir komplo olarak gördüklerini ve dinsel düşüncenin toplumsal ve siyasal alandan eğitim yardımıyla uzaklaştırılması gerektiği konularında hemfikir olduklarını belirtmektedir (1979:21'den akt. Özçetin, 2010:141).

Enstitü'nün ideoloji aracılığıyla siyaseten etkili olmak istemesi mevcut iktidar ile ilişkilerinde, Enstitü ile iktidarın karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Enstitü'nün Fransız siyasi arenasındaki etkisi oldukça fazla olmuştur, Rehmann'a göre ideoloji bu dönemde bir devlet felsefesi konumunda değer görmektedir (2017:28). Napolyon iktidarı ile Enstitü arasındaki ilişkinin bozulması ise 1800 yılında kamusal eğitimde dinsel etkilerin yerine laik eğitimin zorunlu tutulması konusunda olmuştur. Bu konu hakkında Enstitü'ye gelen eleştiriler; eğitimde dinin rolünün azalacağı eleştirisi ve eğitime yalnızca seçkin ve zengin kişilerin ulaşabileceği eleştirisidir (Kennedy, 1978:64'ten akt. Rehmann, 2017:29). Enstitü ile Napolyon arasındaki bir diğer çatışma noktası da Napolyon'un siyasi iktidarını sağlamlaştırmak istemesi ve Enstitü'nün korumaya çalıştığı cumhuriyetçi değerler arasındaki çatışmadır (Özbek, 2003:47).

Enstitü, Napolyon tarafından "Ateistler Koleji" olarak tanımlanmıştır (Vincent, 2006:4-5). Özbek'e göre Napolyon, "iktidara yaklaştıkça ateizmi açıkça savunmaktan uzaklaşmış, ateizmi savunmaktan uzaklaştıkça da iktidara yaklaştığının, yerleştiğinin bilincine varmıştır" (2003: 49). Kennedy, Enstitü'nün gözden düşme nedeni olarak iki noktaya vurgu yapmaktadır. Birinci olarak Enstitü otoriteye karşı güvensiz bir yaklaşım sergilemekte ve otoriteyi eleştirmektedir, ikinci olarak da Enstitü Napolyon iktidarının desteklenmesi için gerekli bulunan gönüllü kulluğu sağlayacak ahlaki ve eğitimsel araçlara sahip değildir (1978:89, 188-189'dan akt. Rehmann, 2017:29). Napolyon'a göre eğitimin görevi esas olarak "resmi yetkiyi elinde tutan egemenin, vatandaşları nasıl istiyorsa öyle yetiştirmesi" (Türkoğlu, 1980:186) ve egemenin bu eğitimi kontrol etmesidir. Napolyon, "monarşiye uygun ve müspet şeyler okutacaksınız. Metafizik, ideolojik gevezelikler yok" (Meriç, 1970:121) diyerek Enstitü'yü uyarmıştır. Napolyon, ideologları, siyasi otorite için bir tehdit oluşturmakla, otoritenin temelini sarsmakla suçlamaktadır. İnsanların teselli buldukları konularda gerçeklerin peşinden gitmeleriyle, insanları acımasız ve temeli olmayan bir yaşama sürüklediklerini savunmaktadır. Napolyon ideologlara, "halklar için mutluluk çağı neyse bireyler için yanılısamalar çağı odur" diye seslenmektedir (Kennedy, 1978:189'dan akt. Eagleton, 2015b:99).

Napolyon'un söyleminde her kötülüğün altından ideologlar çıkmaktadır; Madame de Stael'e göre, Napolyon ideofobiye yakalanmıştır (Vincent, 2006:4- 5). Napolyon ideologları din ve devlet düşmanlığıyla suçlamasının yanı sıra uygulanan hatalı politikaların da nedeni olarak göstermekte ve 1812 Moskova yenilgisinin nedeni olarak ideologları işaret etmektedir (Naess, 1956:151'den akt. Eagleton, 2015b:100). Morrice, Napolyon'un ideologları eleştirmesinin ortak noktalarının din, tarih, gelenek ve halkın otoritenin kaynağı olması konularında olduğunu belirtmektedir. Buna göre din halk arasındaki dayanışmayı sağlayan en önemli güçlerden birisidir, benzer şekilde tarih ve gelenek toplumsal düzenin dayanak noktalarıdır; ideologların bu dayanak noktalarını zayıflatması ve Napolyon'un iktidarına gölge düşürmesi aralarındaki çatışmayı ortaya çıkaran nedenlerdendir (1996:30'dan akt. Çelik, 2005:37). Napolyon ile Enstitü arasındaki çatışmanın bir neticesi olarak ideoloji pejoratif bir anlam kazanmıştır.

De Tracy'nin bilim anlamında ideoloji kullanımı ile bilginin kaynağı hakkındaki görüşleri materyalist bir temelde gelişmektedir. De Tracy'e göre bilgi, John Locke ve Étienne Bonnot de

Condillac'ta olduğu gibi duylardan kaynaklanmakta⁶ ve zihin bu duylar sayesinde işlem yapmaktadır; diğer bir deyişle zihin tabula rasa halindedir. Ancak Alman Romantiklerinin bilgi anlayışı, de Tracy'nin görüşünün tam tersi bir yönde seyretmiştir.

Alman Romantikleri Kant'ın⁷ çalışmalarını geliştirerek kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır. Kant'a göre insanda duylardan önce kavrama yetisi gelişmektedir. Örnek olarak ateş ve ısı arasındaki ilişki insanın ateşten uzak durmasını anlatabilmek için kullanılabilir. Ancak insanın ateşin yakma işini gerçekleştirebilecek bir şey olduğunu sezmeleri, diğer bir deyişle ateşi kendi amaçları doğrultusunda nasıl kullandıklarını -duyumdan soyutlama çıkarabildiklerini-anlatmak için açık bir şekilde kullanılamaz. Kant'a göre insanın duysamsa fonksiyonunun yanında bir de soyutlayıcı fonksiyonunun bulunması gerekmektedir. Kant bunları kategori olarak isimlendirmiş ve düzenliliğin insan tarafından anlaşılabilmesi için bunları a priori (önsel) olarak tanımlamıştır. İnsan kategorilerin verdiği imkânlar çerçevesinde bilgiye ulaşabilir ve dünyayı ancak akli çerçevesinde sınırlı olarak algılayabilir (Mardin, 2015:27- 28). Kökenlerini Kant'tan aldıklarını iddia eden Alman idealistlerinin bilgi anlayışı ile bilim anlamında ideolojinin sağlayacağı düşünülen bilgi edinme yolu arasındaki farklılık bizi materyalizm ile idealizm arasındaki farklılığa götürmektedir.

De Tracy'e göre, toplumsal dünya rasyonel bir zihin için oldukça anlaşılabilir bir yapıdadır. Diğer bir deyişle değişen toplumsal koşulların rasyonel bir zihin için anlamlandırılabilmesi ve anlaşılabilmesi oldukça doğal ve açıktır. Alman Romantiklerinin getirdiği yeni bakış açısına göre, değişen toplumsal koşullara insanlar gerek kolektif gerekse de bireysel olarak farklı ve kendi gerçekliklerini yaratarak bakmaktadırlar (McLellan, 2012:7). McLellan'a göre, Hegel için belirli bir dönemin düşüncelerinin mutlak geçerlilik iddiasında bulunamamasının nedeni bu düşüncelerin tarihsel koşullara bağlı olmasındandır. McLellan bu noktada Hegel'in akıl kavramına yaptığı vurguyu eleştirerek, "Kurnaz Akıl" ile belirli bir döneme ait olan fikirlerin veya projelerin ilk düşünenlerinin varmak istedikleri sonuç ile vardıkları sonuç arasında oluşan büyük farklılıklara işaret etmektedir (2012:7). Mardin'e göre insan ve "Kurnaz Akıl" bir amaç için çalışmaktadır, bu amaçta insan bir araçtır, Tin (Geist) ise bu amacı belirlemektedir (Mardin, 2015:28). Hegel felsefesinin amacı, metafizik geleneğin insan yaşamı ile düşünce arasındaki ikiliği aşmak ve insan bilincini geliştirmektir; böylelikle bilincin gelişimi, Hegel diyalektiğinin ana temasını oluşturmaktadır. Hegel'in diyalektiği incelendiği zaman; düşüncenin tarihselliği ve tarihin de rasyonelliği göze çarpmaktadır. Rasyonellik, bireylerin ya da dönemlerin birey ve döneme özgü kısmi, dar hedefler de değil; bir bütünlük içerisinde tarihsel sürecin kendisinde aranması gerektiğini belirtmektedir (Çelik, 2005:43). Hegel'in fikir üzerine düşüncelerine dikkat çeken Mardin'e göre, Hegel için soyut anlamda düşünce yoktur, onun için tarih boyunca insanların düşünceleri ve düşünceler yardımıyla yarattıkları toplumsal kurumlar vardır (Mardin, 2015:28).

Yapı-Bilinç İlişkisi

Marx üniversitedeyken Hegel felsefesinden etkilenmiş ve Genç Hegelcilerle yakın ilişki içerisinde bulunmuşsa da, sonradan Genç Hegelcilerden kopmuştur. Marx, Genç Hegelcilerin felsefesine dini toplumsal için değişmez bir yasa görmeleri ve din olgusunu onaylamaları nedeniyle itiraz etmektedir (Özyurt, 2014:224). Marx, Feuerbach üzerine tezlerin altuncusunda, Feuerbach'ın "*dinsel özü insan özüne*" indirgediğini, ancak insanın özünün toplumsal ilişkilerin

⁶ Locke'a göre insan zihni bilgileri oluştururken duylara ve zihinsel işlemlere dayanmaktadır (Locke, 2004: 59), Locke'un ide adını verdiği duylar ve gözlemler hammadde gibi işlenerek bilgileri oluşturmaktadır (Locke, 2000: 182- 183). Locke'a göre insan zihni tabula rasa olarak beyaz bir kâğıt gibi boştur ve doğuştan ilkeleri yoktur (Locke, 2004: 71- 73; Wood, 1992: 662). De Condillac'ın da bilgi anlayışı John Locke'un bilgi anlayışına benzemektedir, bilgilerin kaynağı duylar ve zihinsel işlemlerdir (de Condillac, 1992: 18). De Condillac *Duylar Üzerine İnceleme* isimli eserinde bir heykel kurgulamış ve duylar kaynaklığında onun bilgileri nasıl elde ettiğini sınımıştır (de Condillac, 1989).

⁷ Popper'a göre (2020: 136- 137) Kant'ı Fichte, Schelling ve Hegel ile birlikte aydınlanmanın tam tersi bir konuma, Alman Romantizmine konulamak hatalı olacaksa da bu isimlerin Kant'ı kurucu olarak görmeleri bizi Alman Romantiklerini açıklamak için Kant'ı da bu kategoriye almak zorunda bırakmıştır. Gerçekten de Kant'ın "*Aydınlanma nedir?*" (1983) metni kendisinin Aydınlanmayı desteklediğini açıkça göstermektedir.

bütünü şeklinde görülmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (2013b:93). Marx, Hegel esinlenmesi ile iki şeyi miras alarak çalışmalarında kullanmıştır, diyalektik ve bilinç kavramını. Her ikisi içinde diyalektik ilerlemeci bir tarih anlayışında karşılık bulmuş olsa da, Hegel için burjuva devrimleriyle akıl kendisini gerçekleştirme şansı bulmuş ve yabancılaşma ile tarih son bulmuştur. Marx'a göre ise, emek merkezli üretim alanındaki sınıfsal çelişkiler burjuva devrimleriyle derinleşmiş, yabancılaşma insan ilişkilerinde hâkim konuma gelmiştir. Bilinç alanında aklın kendisini gerçekleştireceği araçlar olan din ve felsefe Marx tarafından üst yapı olarak tanımlanmış ve ikincilleştirilmiştir (Özyurt, 2014:210). Alman İdealizmi ve Genç Hegelcilerle birlikte hâkim olan bilgi anlayışı, insan zihninin toplumsal olayları kendi gerçekliklerine göre yarattığı görüşüdür (Çelik, 2005:92; Rehmann, 2017:36). Bu doğrultuda yapı-bilinç ilişkisinin kurulması gerçek dünyada işlerin bu anlayışın tam tersi bir şekilde işlediğine yapılan bir eleştiridir. Marksist İdeoloji Kuramı olarak da tanımlanabilecek olan bu yaklaşıma göre materyalist bir temel ile ideolojik olgular tarihsel devinim içerisinde açıklanabilme olanağına sahiptirler. Bu minvalde ekonomik bir indirgeme yapmaktan ziyade ekonomik bir temel etrafında toplumsalın oluşması incelenmeye çalışılmıştır.

Yapı-bilinç ilişkisi, insanların yaşamlarının idamesi için yaptıklarından yola çıkarak onların bilinçlerinin oluşumunu tartışmaktadır. Örneğin karasaban tahıl üretiminin ortaya çıkarttığı toplumsal örgütlenme ile elektronik araba endüstrisinin ortaya çıkardığı toplumsal örgütlenme arasındaki farklılıklar çözümlenmeye çalışılmaktadır(Sancar, 2014:175- 176).

Çalışmanın devamında ideolojinin yapı-bilinç ilişkisindeki işleyişini açıklayabilmek için Karl Marx'ın camera obscura, yansımali bilinç ve yabancılaşma kavramları ana çerçeve olarak belirlenmiştir.⁸ Marx'ın ideoloji hakkındaki görüşleri genel itibariyle; artı değerın sömürülmesinin sürecini anlatmaktadır. Buna göre üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan burjuva camera obscura ile mevcut üretim ilişkilerini toplumsal ilişkiler temelinde göstermektedirler. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan burjuva, zihinsel üretim araçlarının da mülkiyetine sahip olmakta ve üretim ilişkilerinin toplumsal ilişkiler merkezinde üretildiği yanılması yansıtmaktadır. Son olarak da yabancılaşma ile bu sürecin algılanması zorlaştırılmaya çalışılmaktadır. İdeoloji, yapı-bilinç perspektifinden açıklanabileceği gibi bilinç-özne ve özne-söylem perspektiflerinden de açıklanmaya müsait bir kavramdır (Sancar, 2014:178). Çalışmanın içeriği ve uzunluğu nedeniyle yapı-bilinç düzeyinin incelenmesine odaklanılmıştır.⁹

Marx'ın ideoloji kavramı hakkında doğrudan bir tanımının olmaması nedeniyle çalışmada onun ideoloji hakkında söylemiş olduğu şeylerden ziyade, Marx'ın dikkatli okunması ile çıkabilecek tanımlar ve Marksist literatürdeki farklı ideoloji tanımlarından hareket edilmiş ve yapı-bilinç perspektifinde ideoloji açıklaması yapılmaya çalışılmıştır.¹⁰ Marx ideoloji kelimesini

⁸ Meta fetişizmi kavramı Marx'ın soyut ideoloji tanımlarının somut bir görüntüsünü sunmaktadır (Zizek, 2019:47), ancak bu somutlaştırma işlemi çalışmanın uzunluğu ve içeriği göz önüne alınacağı zaman başka bir çalışmanın konusu olabilecek nitelikte olduğu için bu çalışmada değinilmemiştir.

⁹ İdeolojinin diğer inceleme düzeylerinden olan bilinç-özne düzeyi, toplumsal durumların ekonomik, siyasal ve ideolojik pratikler üzerinden somutlaşmasına odaklanmakta ve odaklanılan toplumsal durumun öznelere nasıl çağırıldığını, tanımladığını ve öznelere tarafından nasıl biçimlendirildiğini sorgulamaktadır. İdeolojinin üçüncü inceleme düzeyi olan özne-söylem düzeyi ise, öznelere söylem ile olan ilişkilerine, nasıl ilişki kurduklarına, diğer bir deyişle öznelere ve yoruma işaret etmektedir (Sancar, 2014:177- 178).

¹⁰ Marx eserlerinde ideoloji kavramının net bir tanımını vermemiştir, bu nedenle Marx ve ideoloji denince birçok farklı yorum da beraberinde gelmektedir. Bu güçlüğün önüne geçebilmek için çalışmada, Marx yorumcularının Marx'ta ideoloji yorumu olarak gördükleri şeyleri üç ana başlıkta birleştirdik; bunlar camera obscura, yansımali bilinç ve yabancılaşmadır. Sancar'a göre Marx beş farklı ideoloji tanımında bulunmuştur; camera obscura, yanılama, egemen sınıfların zihinsel üretimi, üst yapı ögesi ve meta fetişizmi (2014:13- 19). Barrett'e göre Marx'ta altı farklı ideoloji tanımı bulunmaktadır; camera obscura, yabancılaşma, egemen sınıfın zihinsel üretimi, mücadele alanı, üst yapı ögesi ve meta fetişizmi (1996:13- 25). Çelik'e göre; yabancılaşma, üst yapı ögesi, camera obscura, egemen sınıfların zihinsel üretim aracı ve meta fetişizmi (2005:86- 179). Eagleton'a göre; yabancılaşma, camera obscura, egemen sınıfların zihinsel üretim aracı ve meta fetişizmi (2015b:103- 120). Freedon'e göre; camera obscura ve egemen sınıfların

ilk kez doktora tezinde; Epikuros'a atfen; "yaşamımızın ideolojiye ve boş kuramlara değil, sarsılmadan sürmeye gereksinimi var" (2013a:121) şeklinde kullanmıştır. Eagleton'a göre Marx'ın dönemindeki ideoloji kullanımı, materyalist kullanımın dışında soyut, bağlantısız fikirleri işaret etmektedir (2015b:102).

Camera Obscura

Marx ve Engels'e göre camera obscura metaforu, fikirlerin ve bilincin maddi ilişkiler neticesinde gerçek yaşamın üretilmesinde arka planda bırakılmasına neden olmaktadır. Böylelikle bilincin varlıktan başka bir şey olarak ele alınması, bilincin gerçek yaşam süreçlerini fark edememesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. "İnsanlar ve sahip oldukları ilişkiler ideolojilerinde bir camera obscura (karanlık oda) gibi ters düz olmuş bir şekilde görülüyorsa, nesnelerin gözün ağızbağası üzerine ters bir şekilde düşmesinin onların dolaysız fiziksel yaşam süreçlerinin bir yansıması olması gibi bu olgu da, insanların tarihsel yaşam süreçlerinde aynı olayın gerçekleşmesinden ileri gelmektedir" (2013:19). Böylelikle camera obscura, insan etkinliklerinin ters bir şekilde algılanmalarına neden olan bir cihaz gibi işlev görmektedir.¹¹ Marx, bilinci belirleyen toplumsal süreç olduğunu *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* isimli eserinde de belirtmiştir. Buna göre, "insanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen toplumsal varlıklarıdır" (2016a:9) demektedir.

Camera obscuranın işleyişi kısaca; karanlık bir oda veya bir kutunun dış yüzeyine açılacak olan küçük bir delikten içeri girecek olan ışık, dışarıda gözlemlenen nesnelerin görüntülerini karanlık odanın veya kutunun içerisinde gerçek görüntünün ters bir şekli olarak yansıtabilir. Diğer bir deyişle camera obscura, bilincin yaşamı belirlediği görüşünün nedeni olarak karşımızda durmaktadır. Çalışma, Marx'ın camera obscura olarak adlandırdığı süreci; insanların sahip oldukları ilişkiler nasıl açıklanabilir, insanların sahip oldukları ilişkiler nelerdir ve insanların sahip oldukları ilişkiler nerede bulunur sorularıyla açıklamaya çalışacaktır.

Marx ve Engels, "cennetten yeryüzüne inen Alman felsefesinin aksine, burada yerden cennete doğru gidilir" (2013:19) diyerek Alman felsefecilerini insanların ne söylediklerinden, ne hayal ettiklerinden veya ne algıladıklarından hareket etmekle eleştirmekte ve insan ilişkileri araştırılırken merkeze insanın kendisinin konulması gerektiğini belirtmektedirler. Marx ve Engels, yaşamı belirleyen bilinç mi yoksa bilinci belirleyen yaşam mı olduğu hususunda; bilince kendisinde bir şey olarak bakmak yerine, insanın kendisine bakılması gerektiğini önemsemektedirler (2013:19-20). Lefebvre de bilinçten hareket edilmesi durumunda gerçekliğin kaçırılacağını, tam tersi bir şekilde gerçek hayattan hareket edilmesi durumunda bilincin açıklanabileceğini söylemektedir (1996:62). Bu durumda Alman felsefecilerinin yaptığı, bilince kendisinde olmayan bir özellik yüklemek ve onu temele almaktır. Marx ve Engels ise, insanların gerçek yaşam süreçlerini inceleyerek -maddi temellere dayanan- hareket etmektedirler. Böylelikle "ahlak, din, metafizik ve ideolojinin geri kalan bütün kısımları" kendilerine has görünümünü kaybetmektedirler. Düşünce ürünü olarak ortaya çıkan ve üstyapı olarak betimlenen bu kesimler insanların maddi üretimlerinin ve maddi ilişkilerinin birer sonucudurlar (2013:19-20). Bu noktada Marx'ın katı determinizminin -üstyapının altyapı tarafından

kullandığı bir özellik (2011:13). Larrain'e göre; eşitsizliği ve sömürüyü gizleme aracı ve sınıfların egemenliklerini pekiştirme yolları (1995:20, 26). Lefebvre'ye göre; camera obscura ve egemen sınıfların zihinsel üretim aracı (1996:61, 65). Mardin'e göre; meta fetişizmi, üst yapıyı geçerli saymak, ışık geçirmez bir bölme ve egemen sınıfların zihinsel üretim aracı (2015: 38). McLellan'a göre; yabancılaşma ve camera obscura (2012:12-19). Örs'e göre; yansımali bilinç ve üst yapı ögesi olarak (2018: 15). Özbek'e göre; yabancılaşma, üst yapı ögesi, camera obscura, egemen sınıfların zihinsel üretim araçları ve meta fetişizmi (2003: 63- 79). Rehmann'a göre; camera obscura, üst yapı ögesi, yabancılaşma, egemen fikirlerin zihinsel üretimi ve meta fetişizmi (2017:32-45). Rude'ye göre Marx'ın ideoloji tanımı, egemen sınıfların düşüncelerini topluma yaymalarıdır (2019:8).

¹¹ Camera obscura ayrıca keşişlerin kendilerini cezalandırdıkları yer, cinsel yasakların ihlal edildiği yer ve gizlenmesi gereken şeylerin gerçekleştiği mekân olarak da tanımlanmaktadır (Kofman, 2015:31).

belirlenmesi şeklinde- eleştirilebilir olduğu ve Popper tarafından da eleştirildiğini göz önünde tutmak önemlidir.

Marx ve Engels, Alman felsefecileri eleştirirken; onları toplumsal pratikle bilinci ayırmakla, bilince kendisinde olmayan bir özellik yüklemekle suçlamaktadırlar. Bilincin ve fikirlerin toplumsal temeli oluşturduğu şeklindeki açıklama tarihselliği de bozmaktadır (Eagleton, 2015b:104). Sancar'a göre, Alman felsefecilerin yaptıkları iki şey vardır; ilk olarak bilincin üretken güçleri ve üretim ilişkilerinin koşullarını ürettiğini ileri sürmek, ikinci olarak da bilincin insanın kendisini de ürettiğini ileri sürmek (2014:12). Lefebvre'ye göre, bu durum, "odaları aydınlatacak pencereler gerekli diye, evin pencereler için yapıldığına inanmak anlamına" (1986:63-64'ten akt. Uras, 1996:32) gelmektedir. Zizek'e göre, bu süreç kral ile tebaa arasındaki ilişkide kendisini göstermektedir. Buna göre Kral ve tebaa arasındaki toplumsal ilişkiler sonucu Kral olunmaktadır. Ancak bu toplumsal bağın içerisindekilere ters bir şekilde gözükmektedir. Kral kendi başına, toplumsal ilişkilerin dışında, kral olarak algılandığı için kral gibi görünmektedir (2019:40). Marx için de insanlar arasındaki ilişkilerin yaşamdan hareketle açıklanabilmektedir.

Bu doğrultuda yanıtlanması gereken bir diğer soru, insanların sahip oldukları ilişkilerin neler olduğu hakkındadır. İnsanlar arasındaki ilişkilere geçmeden önce insanı tanımlamak gerekmektedir, böylece insanlar arasındaki ilişkilerin hangi temelde yükseleceğini ortaya çıkaracaktır. Marx ve Engels'e göre insanların ilk eylemi düşünceleri değil, kendi üretim araçlarını yaratmalarıdır (2013:12). Böylelikle insan ilk olarak doğa ile kurduğu emek merkezli ilişki çerçevesinde kendisini anlamlandırmaktadır. İnsan bu ilişki ile hem doğayla ilişkiye girmekte hem de kendisini gerçekleştirmekte bir diğer ifadeyle yaratmaktadır. Böylelikle insanların doğalarını belirleyen şey, üretimlerinin maddi durumlarıdır (Marx ve Engels, 2013:13). Bu doğrultuda insanların kendilerini maddi bir temel üzerinde inşa ettikleri görülmektedir. Diğer bir deyişle insanların ne oldukları ürettikleri şeyler üzerinden değil, üretilen şeyin üretim ilişkilerindeki konumu üzerinden açıklanmalıdır. Üretim ilişkileri de bizi, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar ve bu mülkiyete sahip olmayanlar arasındaki ayrıma götürmektedir.

İnsanların yaşamlarını idame ettirebilmek için gerçekleştirdikleri ilk eylem, beraberinde çeşitlenen ihtiyaçları ve çeşitlenen eylemleri ve bunun sonucunda da ilk insan topluluklarını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultu ilk insan topluluklarının bir toplum sözleşmesi etrafında kurulduklarını değil, zorunlu koşullar çerçevesinde ve zorunlu bir birlik olarak kurulduklarını göstermektedir (Marx ve Engels, 2013:86). Böylelikle insanın ilk ilişkisi olan doğa ile ilişkisinin yanında, ikinci olarak insanlar ile ilişkisi ortaya çıkmıştır; bu ilişki de insanın kendisini üretmesini beraberinde getirmiştir. Böylelikle insanların kendi yaşamlarını üretmeleri doğa ile olan ilişkilerini, kendilerini üretmeleri ise, toplumsal ilişkilerini ortaya koymaktadır. Buna göre, insanların ilk bilinçleri doğa ile olan ilişkileri neticesinde emek merkezinde kurulmaktadır. Diğer bir bilinç olan toplum bilinci ise, toplumsal ihtiyaçların ve nüfusun artması ile birlikte iş bölümü çerçevesinde gelişecektir (Marx ve Engels:25).

Son olarak yanıtlanması gereken soru insanların ilişkileri nerede bulunur sorusudur. Marx'a göre insanların ilişkileri, toplumsal üretim sürecinde iradeleri dışında kurulan ve onların maddi üretici güçlerinin gelişmişlik derecesine işaret eden bir şekilde kurulmaktadır. Böylelikle toplumun iktisadi altyapısı, toplumsal bilinç şekillerinin oluşturduğu hukuki veya siyasal üstyapının somut temelini oluşturmaktadır (2016:9).

İnsanın ilk ilişkisi olan ve kendisini üretmesini sağlayan ilişki doğa ile olan ilişkisidir. Bu ilişkinin merkezinde bulunan emek, üretim ilişkilerini ve mübadele ilişkileriyle birlikte altyapıyı oluşturmaktadır. Üretim ilişkileri ve mübadele ilişkilerinin oluşturduğu altyapı, onların toplumsal bilinçlerini ve toplumsal ilişkilerini üretmektedir; bu alan da üstyapı olarak ifade edilmektedir. Böylelikle her üretim tarzı veya altyapı kendi toplumsal ve kültürel ilişkileri çerçevesinde üstyapıyı oluşturacaktır (Hall, 1999:201). Sonuç olarak da üretim doğa yasaları sonucunda belirlenmekte, dağıtım ise doğa yasaları neticesinde oluşturulan toplumsal yasalarca belirlenmektedir (Marx, 2016a:229-230). Altyapının üstyapıyı belirlemesi tüm tarihsel dönemlere uygulanabilecek bir niteliktedir. Engels'e göre, tarihin büyük hareket yasasını keşfeden kişi Marx'tır; buna göre bu hareket yasasını, altyapı ile üstyapı ilişkileri çerçevesinde

oluşan sınıflar arasındaki mücadele oluşturmaktadır (2016:15-16). Buna göre, toplumların tarihi –özgür insan ve köle, patrisyen ve pleb, senyör ve serf, lonca ustası ve lonca emekçisi, proletarya ve burjuvazi- sınıf savaşlarına dayanmaktadır (Marx ve Engels, 2018:45).

Marx'a göre, insana dair bir çözümleme ancak insan yaşamının merkeze alınması ile çözümlenebilecektir ve bu da bilinci belirleyen şeyin yaşam olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan ilk olarak doğa ile olan ilişkisi sonucunda doğa bilincini oluşturmakta, sonrasında da toplumla olan ilişkisi sonucunda toplumsal bilincini oluşturmaktadır. Bu da altyapının üstyapıyı belirlemesi olarak karşımızda durmaktadır. Camera obscura ise, bu noktada üstyapının altyapıyı belirlemesi gibi toplumsal ilişkileri yansıtmaktadır. Böylelikle sınıflar arasındaki çatışma, adaletsizlik ve eşitsizlik normalmiş gibi gözükmemektedir (Eagleton, 2015b: 110- 112; McLellan, 2012:15; Sancar, 2014:17; Rehmann, 2017:36; Freedon, 2011:13; Heywood, 2015:27). Bu sürecin ilk görüntüsü, fikirlerin yaşamı ürettiği şeklindeki tersine dönme ile kendisini göstermektedir; yani yasaların, ahlakın ve dinin, maddi üretimden bağımsız bir şekilde düşünceler göz önüne alınarak açıklanmasıyla kendisini göstermektedir (Özbek, 2003:66-69). Çalışmanın camera obscurayı içsel olarak nitelendirmesinin nedeni kendisini gösteren somut bir olaya dayanmamasından kaynaklanmaktadır. Buna göre camera obscuradan bahsedeceğimiz zaman belirli bir an veya belirli bir olaya atıfta bulunamamaktayız bu da yapısal bir müdahalenin önceden gerçekleşmesini gerektirmektedir. Aksi durumda yaşayan insan sayısı kadar tersine dönmeden, çarpıtmadan ve düzenlemeden yani camera obscuradan bahsetmemiz gerekecektir (Eagleton, 2015a:79).

Yansımali Bilinç

Marx'tan çıkartılabilecek bir diğer ideoloji tanımı da yansımali bilinç kavramı etrafında şekillenmektedir.¹² Buna göre, egemen sınıfların düşünceleri her çağda egemen düşünceler olmuştur. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar, zihinsel üretim araçlarına ve zihinsel üretime de sahiptirler. Buna sahip olmayan sınıfların düşünceleri egemen sınıfa bağımlı olmak zorundadır (Marx ve Engels, 2013:46).

Ancak bu noktada fikirlerin siyasi mi, epistemolojik mi, ideolojik mi oldukları tartışma konusudur. Fikirlerin epistemolojik olarak ideolojik olmalarının anlamı sınıflar arasındaki çatışmanın gizlenmesi ve üstyapının kendisini altyapı olarak göstermesiyle; siyasi olarak ideolojik olmaları, siyasi baskı unsurları olarak toplumsal yaşamdaki köklerini yansıtmaları veya inkâr etmeleri olarak karşımızda durmaktadır (Eagleton, 2015b:115). Fikirlerin epistemolojik olarak ideolojik olmaları camera obscura gibi içsel bir tersine dönmeye işaret etmektedir, ancak

¹² Marx'ın kullanmış olabileceği ideoloji tanımlarını incelerken karşımıza çıkan anlamlardan bir diğeri yanlış bilinç şeklindeki kullanımdır. Ancak bu noktada biz bu görüşe iki şekilde karşı çıkmaktayız. Birinci olarak yanlış bilinç şeklindeki bir kullanım ideolojinin eleştirisinin eleştirisi gibi paradoksal bir durumu karşımıza çıkarmaktadır. Buna göre, ideolojinin oluşturacağı bilincin yanlış olacağına ileri sürülmesi, yanlış olan bilincin yerine doğru olan bilincin ne olduğunu öne sürmeyi gerektirecektir. Ancak bu durum da ideolojinin gerçekleştiği toplumsal koşulların yanlış olduğunun iddia edilmesini ve toplumsal koşulların yeniden formüle edilmesini gerektirmektedir. Bu durum ise tarihselliği bozacak ve ideoloji eleştirisinin yükselmiş olduğu merdiven basamağını ortadan kaldıracaktır, çünkü Marx için mevcut olan burjuva toplumu ulaşılması gereken, tarihsel bir gerçeklik olarak karşımızdadır. Eagleton'a göre bu durum ideoloji eleştirisinin "kendi binmiş olduğu dalı bir vuruşta kesmiş" olmasına denk gelmektedir (Eagleton, 2015b:105-106). Benzer şekilde Stuart Hall yanlış bilinç anlamındaki ideoloji kullanımını, "Nasıl oluyor da kitleler ideolojik manipülasyon ve çarpıtmaya yenik düşmüşken küçük bir "bilen" azınlık bütün bu olup bitenlerden kendini sıyrabilmektedir?" sorusuyla eleştirmektedir (Hall, 1996:32'den akt. Özçetin, 2010:144). Yanlış bilinç şeklindeki ideoloji kullanımı ikinci olarak da McLellan tarafından eleştirilmektedir. McLellan eleştirisini üç noktada şekillendirmektedir. Birinci olarak, Marx'ın eserlerinin hiçbirinde yanlış bilinç tanımlaması geçmemektedir. İkinci olarak, Marx'ın yanlış bilinç olarak tanımlanan ideoloji tanımında yanlışlamaya dayanan bir bilinç söz konusudur. Üçüncü olarak da, Marx için doğru/yanlış ikiliğinden hareketle açıklama yapmak olanaksızdır. Çünkü bu tarz bir açıklama birinci olarak köşelidir, yani doğru/yanlış ikiliğinin içerisinde hareket edilebilecek bir alan yoktur. İkinci olarak da genelleyicidir, diğer bir deyişle ne tür bir yanlışlığın söz konusu olduğu belirtilmemektedir (2012:20). Gerçekten de Marx eserlerinde yanlış bilinç kavramını kullanmamıştır. Yanlış bilinç kavramını kullanan *Mehring'e* yazdığı mektupla Engels'tir (2000:29).

bizce böyle bir kullanım hatalı bir kullanım olacaktır. Bu noktada fikirlerin epistemolojik olarak ideolojik olmaları veya siyasi olarak ideolojik olmaları proletaryanın ideolojiye ihtiyacının olup olmaması sorusuyla yanıtlanabilecek gibi durmaktadır. Ayrıca, zihinsel üretim araçlarına sahip olanların etkilediği üst yapı kurumları fikirlerin epistemolojik olarak değil, siyasi olarak işlem gördüğüne dair açıklama Marksist literatürden de çıkartılabilecektir. Çünkü Marx'ın, Antonio Gramsci'nin ve Louis Althusser'in üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların zihinsel üretim araçlarına da sahip olacakları yönündeki görüşleri siyasi olarak ideolojik kullanıma, diğer bir ifadeyle de dışsal bir etkiye işaret etmektedir.

Yansımali bilincin siyasi olarak ideolojik kullanım olduğunu göstermek için proletarya sınıfının ideolojisinin olup olmayacağı sorusuna yanıt aramak son derece önemli gözükmektedir. Marx'a göre proletaryanın böyle bir mücadeleye girişmesine gerek yoktur, çünkü proletarya devrimci bir sınıf olarak üretim ilişkilerini değiştirecektir; bu değişim de beraberinde üstyapının değişmesini getirecektir (2016a:9). Marx bu noktada ideolojiyi yanılısma olarak kullanmakta ve ideoloji ile aslında egemen sınıfın diğer sınıfların çıkarına olmayan şeyleri kendi çıkarlarınıaymış gibi göstermesine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle proletarya sınıfı ideolojiye gerek duymayan bir sınıftır, çünkü proletaryanın çıkarı gerçekten de tüm toplumun çıkarıyla uyumludur (Freeden, 2011:17). Bu özelliğiyle proletarya, ideoloji yardımıyla örtülen sınıf eşitsizliği sistemini devam ettirmek değil, sınıfsız bir topluma dayanan bir toplumsal yapı kurmak istemektedir (Heywood, 2015:27). Marx'ın gerçekleşmesi beklenen işçi devrimi sonrası kurulacak olan toplumsal düzen ile ilgili olarak yorumda bulunmaması onun eleştirildiği noktaların başında gelmektedir. Bu durumun nedeninin toplumsal altyapıda gerçekleşecek olan değişimin, üstyapıdaki değişimlerini de beraberinde getirecek olmasından kaynaklanması mümkün gibi gözükmektedir.

Diğer taraftan proletarya sınıfının ideolojisinin olmasının gerektiğini savunanarak Marx'ın toplumsal değişimlerin kendiliğinden başlayamayacak olduğunu eleştirenler de bulunmaktadır. Bu düşünelere göre işçi sınıfının ideolojiden mahrum kalması mücadele içerisinde hâkim sınıfın fikirlerinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir. İleride görüleceği üzere Gramsci ve Althusser'in görüşleri bu anlamıyla işçi sınıfının ideolojiye ihtiyacının olduğunu göstermesi açısından önemli bir noktada bulunmaktadır. Rehmann'a göre, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan egemen sınıf aynı zamanda kültürel, siyaset, hukuk alanlarına da hâkimdir ve bu alanlardaki hâkimiyeti diğer sınıfların mücadeleye katılma şevklerini kıracaktır (2017:44). Barrett'e göre, proletarya sınıfının ideoloji üretmemesi onun egemen sınıfa olan bağımlılığını ortaya çıkarmaktadır; böylece burjuva sınıfı, proletarya sınıfının ne yiyeceğine, ne içeceğine, ne izleyeceğine, hangi şekilde dinleneceğine hatta nasıl düşünmesi gerektiğine dahi hâkim olmaktadır (1996:19). Meriç'e göre ise, proletarya sınıfının ideoloji üretmesi gerekmektedir, mevcut üretim ilişkilerinin değişmesi durumunda bile zihinlerde kök salan burjuva dönemine ait düşünceler şartların değişmesinden sonra da yaşayabilirler (1970:135). Bir diğer farklı bakış açısı da proletarya sınıfının üreteceği ideolojinin bile burjuva sınıfının denetimi altında gerçekleşecek olmasıdır. Diğer bir değişle proletarya sınıfının üretim tarzı değişmeden üreteceği ideoloji burjuva sınıfının ideolojisi olacaktır (McLellan, 2012:19).

Marx'a göre, tarihsel değişim süreci proletarya sınıfının ideolojiye ihtiyacı olmadığını doğrulamaktadır. Bunu aristokrasinin ve burjuvazinin egemen olduğu zamanlarda öne çıkartılan kavramlar üzerinden karşılaştırmaktadır. Buna göre aristokrasi, namus, onur, bağlılık vb. kavramları; burjuvazi ise, özgürlük, eşitlik vb. kavramları öne çıkarmaktadır (2013:48). Marx'a göre, aristokrasinin egemen olduğu zamanlar ön planda olan kavramlar ile burjuvazinin egemen olduğu zamanlarda ön planda olan kavramların farklılığı, altyapısal değişikliğin üstyapısal değişikliği de beraberinde getirdiğini kanıtlar niteliktedir. Diğer taraftan sınıfların egemen olmaları için yapmaları gereken, çıkarlarını tüm toplumun çıkarıymış gibi göstermesine proletaryanın ihtiyacının olmaması da proletaryanın ideolojiye ihtiyacının olmadığını göstermektedir. Bir sınıfın çıkarının toplumun çıkarıymış gibi gösterilmesini Marx beş maddede açıklamaktadır. İlk olarak üretim ilişkilerine karşı bir sınıf, ikinci olarak sınıflar arası rekabet, üçüncü olarak üretim araçlarının mülkiyeti ele geçirilmelidir. Dördüncü olarak, toplumdaki

çıkarların ortak olduğu yanılısamayı gerekmede ve son olarak da ideologların bu yanılısamayı sürekli olarak beslemesi gerekmektedir (2013:49).

Marx, ideologların yanılısamayı beslemesinden bahsederken bunu, kısaca tarihe ruhun egemen olduğu yanılıgısını üretmelerinde göstermekte ve üç maddede bunu açıklamaktadır. Birinci olarak, tarihe egemen olanın fikirler olduğu maddi insana aktarılmalıdır. İkinci olarak, bu fikirler arasında mistik bir bağlantı kurulması gerekmektedir, böylelikle fikirlerin kutsiyeti arttırılacaktır. Son olarak da bu bağlantıları bilecek ve maddi insana aktaracak olan ideologlar için içine girmektedir, Marx bu nokta da ideologları gardiyana benzetmektedir (2013:50-51). İdeologların gardiyana benzetilmesi ise ideologların ikili bir işlev göreceği anlamına gelmektedir; birinci olarak, ideologlar kavramları egemen sınıfın düşüncelerine uygun şekilde evrenselleştirecekler ve ikinci olarak da kurgulanan bu alanın denetimini ellerinde tutacaklardır.

Bu noktada Gramsci ve Althusser'in de çalışmalarına değinmek yerinde olacaktır, çünkü her iki düşünürde beklenen proletarya devriminin niçin gerçekleşmediği sorusuna yanıt aramışlar ve üstyapı kurumlarının etkililiğine dikkat çekmişlerdir. Gramsci'nin yazılarındaki kilit noktayı hegemonya kavramı oluşturmaktadır, hegemonya egemen sınıfın yönettiklerinin rızasını alma biçimi olarak karşımızda durmaktadır. İdeoloji, zorla ve baskıyla bir şeyleri dayatmak için kullanılabilirken; hegemonya daha geniş bir etki alanına sahiptir ve dolaylı yollarla etkide bulunmaktadır (Eagleton, 2015b:154). Gramsci'nin hegemonya ve ideoloji hakkındaki görüşlerine geçmeden önce, onun yapı ve üstyapı kavramlarını nasıl kullandığına bakmakta yarar vardır.

Gramsci üretimi ve üretim ilişkilerini yapı olarak kabul ederek Marx gibi materyalizmi kabul etmektedir. Gramsci ve Marx'ın farklılaştıkları nokta ise, Marx'ta altyapı olarak betimlenen mübadele ilişkilerinin Gramsci tarafından üst yapıda betimlenmesidir. Rehmann'a göre¹³, Gramsci böylelikle ekonomik indirgeme eleştirilerine ve bireysel unsur ile üstyapıdaki unsurların dikkate alınmasını sağlamıştır (2017:135). Gramsci yapı ile üst yapı arasında iletişimin kurulduğu bir sivil toplum alanına da işaret etmektedir. Bu alan birey ve devlet arasındaki ilişkide de oldukça önemli bir konumdadır. Gramsci sivil toplumun üç farklı görüntüsünü; devlet ve sivil toplumun eşit olduğu birinci durum, sivil toplum ile devletin karşıtlık içinde bulunduğu ikinci durum ve son olarak da sivil toplum ve politik toplumun toplamının devlet olduğu bir durumu sunmaktadır (Carnoy, 2001:259-260; Sancar, 2014:40-41).

Rehmann, politik toplum ile sivil toplumun devlette birleşmesinin Gramsci'nin hegemonya kuramına geçiş için önemli olduğunu belirtmektedir (2017:147). Politik toplum böylelikle merkezleşme, hiyerarşi, zor kullanma tekeli, hukuksal üstünlük olarak anlaşılabilir. Sivil toplum ise, devletin zor kullanmadan rıza almasını sağlayan okul, ibadethane, özel dernek gibi oluşumlardır (Rehmann, 2017:147; Özbek, 2003:141). Politik toplum zorlama veya yasal yollarla hegemonyanın kurulmasına veya devam ettirilmesine yardımcı olurken, sivil toplum ise düşünsel ve etik yollarla hegemonyanın kurulmasını veya devam ettirilmesini sağlamaya çalışmaktadır (Özbek, 2003:142-144).

Gramsci, hegemonyanın işleyişinin iki şekilde gerçekleştiğini düşünmektedir; birinci olarak, zihinsel üretim araçlarına sahip olanların tahakkümü ve ikinci olarak da ezilen sınıfların buna rıza göstermesi (Gramsci, 1986:14; Oskay, 1980:223). Böylelikle hegemonya kavramı egemen sınıfların, diğer sınıfları bastırmak için yalnızca baskı değil aynı zamanda rıza üretmeyi denediğini göstermektedir. Devlet böylelikle egemen sınıfın genel çıkarını temsil etmektedir (Ergil, 1986:248-249). Bu noktada Gramsci, Marx'tan farklı olarak yalnızca altyapıda gerçekleşecek olan tahakkümün tek başına yeterli olmayacağını ileri sürmekte ve hegemonyanın aynı zamanda üstyapı kurumlarına da -devlet, siyaset, hukuk vb.- sirayet etmesi gerektiğini söylemektedir (Hall, 1999:222). Hegemonyanın kurulması için mücadele, müzakere ve taviz

¹³ Rehmann'a göre Gramsci'nin hegemonya kavramına ve üst yapıya dair görüşleri bir çeviri hatası sonucunda şekillenmektedir. Buna göre Gramsci, Marx'ın Feuerbach Üzerine Tezler ve Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı kitaplarını incelerken, Marx'ın ideoloji hakkındaki tanımını içinde sözcüğü yerine temel oluşturan sözcüğü ile çevirmiş ve ideoloji hakkındaki görüşlerini bu çerçevede geliştirmiştir (2017: 129).

süreçleri sürekli olarak işlemektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da hegemonyanın bir kere kurulması yetmemektedir, sürekli olarak yenilenmesi ve kendini yeniden üretmesi gerekmektedir (Eagleton, 2015b:157-158; Özçetin, 2010:149). Devletlerin en önemli hedeflerinden birisi; kendi ideolojisini, değerlerini ve hukukunu geniş kitlelere aktarmak ve üretim ilişkilerinin sürmesini sağlamaktır (Parlak, 2005:3). Burjuva sınıfı; dil, kültür, edebiyat, eğitim, kitle iletişim gibi alanlarda ideolojiyi kullanmakta ve hegemonyasını kurmaya veya devam ettirmeye çalışmaktadır (Heywood, 2015:27).

Gramsci'nin kuramında devletin sivil topluma ve politik topluma egemen olması, diğer bir deyişle devletin yapı ve üstyapıya egemen olması ve bunların birliğini sağlaması tarihsel blok kavramıyla ifade edilmektedir (Sancar, 2014:37). Tarihsel blok, aydınlar¹⁴ tarafından korunmakta ve yeniden üretilmektedir. Aydınların iki farklı işlevinin olduğu göze çarpmaktadır; aydınlar birinci olarak, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıfın üstünlüğünün diğer sınıflara kabul ettirilmesinde rızanın sağlanması ve yeniden üretilmesini sağlamaktalar. İkinci olarak da rıza göstermeyen toplumsal sınıflar üzerinde uygulanan zorlamaların yürütücüsü rolündedirler (Yetiş, 2002:224).

Althusser, insanların devlet tarafından nasıl etkilendiğini ortaya koymuş ve bunu devletin ideolojik aygıtları (DİA) ve devletin baskı aygıtları (DBA) olarak ikiye ayırmıştır. Althusser'e göre, devlet o kadar çok güç birikimine uğramıştır ki bunun sonucunda tahakküm sağlamak için DBA'ları; rıza sağlamak için de DİA'ları kullanmaktadır (Örs, 2018: 24). Buna göre, egemen sınıflar üstünlüklerini korumak için baskıyı ve ideolojiyi kullanmaktadır. Althusser'e göre, DBA ile DİA arasındaki en temel fark, DBA baskı ve zor kullanarak işlerken; DİA ideoloji kullanarak işlemektedir (2002:34-35). Althusser, DİA sayısını temelde sekiz tane olarak belirlemiştir, bunlar; dini, öğretimsel, aile, hukuki, siyasal, sendikal, haberleşme ve kültürel ideolojik aygıtlardır (2002:33-34). DBA ile DİA arasında niceliksel ve niteliksel olmak üzere iki farklılık da bulunmaktadır. Buna göre, niceliksel olarak DBA'nın sayısı sınırlıyken; DİA'nın sayısı sınırsızdır. DBA'lar hükümet, yönetim, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. iken; örneğin öğretimsel DİA'nın, her özel ve devlet okullarının veya dini DİA özelinde her kilisenin farklı şekilde örgütleneceği göz önüne alınırsa içeriksel olarak DİA'ların sayısı sınırsızdır (Althusser, 2002:33-34). Niteliksel olarak bulunan farklılık ise, DBA kamusal alanda daha çok işlemekteyken; DİA özel alanda işlemektedir. Son olarak, DBA toplumda baskı ve zora dayanan bir işlev görmekteyken; DİA kendi değerlerini bireylere sunmakta ve bireylerin bunları kabul etmesini, gönüllüğü, kulluk ve rıza göstermesini istemektedir (2002: 35).

İdeologların çatışmayı normalmiş gibi göstermeleri, iktidarın asimetrik yapısının üzerini örtmeye çalışmaları ve devletin bu süreçte gerektiğinde baskı uygulayabilecek olması, yansımali bilincin dışsal olarak, siyasi anlamda ideolojik olduğunu göstermektedir. Bu noktada Gramsci ve Althusser'in ilgilendikleri ideoloji tanımlarının yansımali bilinçten türediğini belirtmek yerinde olacaktır. Her iki düşünür de beklenen proleter devrimin niçin gerçekleşmediği sorusuna yanıt aramışlar ve bunun yanıtını da üstyapı kurumlarının tahakküm ve rıza üretmelerinde bulmuşlardır. Böylelikle üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıfın, kendi zihinsel üretimini de gerçekleştirdiği görülmektedir. Bunun dışsal olarak değerlendirilmesinin nedeni ise yapıya yönelik değil bilince yönelik bir etki sağlanmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır.

Yabancılaşma

Marx, yabancılaşma kavramını; din alanındaki yabancılaşma, iş bölümü alanındaki yabancılaşma ve özel mülkiyet alanındaki yabancılaşma şeklinde üç farklı şekilde kullanmaktadır (Ergil, 1978:95; Rehmann, 2017:46).

¹⁴ Gramsci aydınları, geleneksel aydınlar ve organik aydınlar olmak üzere iki farklı sınıflandırmada kullanılmaktadır. Buna göre organik aydınlar her sınıfın kendisiyle birlikte gelişiminin bir ürünüyken; geleneksel aydınlar ise önceki tarihsel bloğun egemenleri olan aydınlardır (Gramsci, 1986:309).

Din Alanında Yabancılaşma

Din alanındaki yabancılaşma kavramı ilk olarak Hegel ve Feuerbach'ta karşımıza çıkmaktadır. Hegel'e göre, yabancılaşma Tin'in kendisini ifade etmesi anlamına gelmekte ve kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşmektedir (Mardin, 2015:30). Buna göre, Tin ilk haliyle doğada adına bulunmaktadır, kendisini ifade edebilmek doğada nesneleşmektedir; bu nesneleşme süreci Tin'in kendisine yabancılaşmasıdır. Üçüncü aşama bilinçlenme yoluyla yabancılaşmanın aşılmasıdır. Yabancılaşma ile Tin ilk olarak kendisine yabancılaşmakta ve sonrasında da bilinçlenme ile bu yabancılaşmayı aşmaktadır (Kalfa, 2001:18-23). Feuerbach'ta gerçekleşen yabancılaşma ise öncelikle nesnenin var olduğu ve sonrasında düşünce ile yabancılaştığı yönündedir. Buna göre tanrı, insanın kendisine yabancılaşmış halinden başka bir şey değildir; insan kendi yarattığı tanrının kulu durumuna düşmektedir (Kalfa, 2001: 23-24). Feuerbach'ın yabancılaşması da Hegel'in yabancılaşması gibi kaçınılmazdır. Bunun nedeni Feuerbach'ın dinsel öz ile insanın özünü eşitlemesidir. Ancak Marx'a göre, insanın özü toplumsal ilişkilerin bir bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Marx, 2013b:93).

Marx, Feuerbach'ın çıkış noktasını doğru bulsa da vardığı sonuç açısından Feuerbach'ı eleştirmektedir. Buna göre, insanın özü bireylerin doğalarından kaynaklanan soyutlama değil, toplumsal ilişkiler bütünüdür. Feuerbach, dinsel duygunun toplumsal ilişkilerin bir ürünü olduğunu görememekte, dinsel özü insan özüne indirgemektedir (Marx, 2013b:92-93). Hegel ve Feuerbach'ta kaçınılmaz olan ve insanın özü gereği ortaya çıkan yabancılaşma, Marx için belli bir toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Marx böylelikle yabancılaşma kavramını düşünceden değil, yaşamdan hareketle çözümlenmeye çalışmaktadır. Marx'a göre din, kendine erişmemiş insanın kendi hakkındaki bilincini oluşturmaktadır. Toplum, bu noktada dünyanın ters bilinci olan dini üretmektedir. "*Din ezilen insanın içli ezgisini (...) halkın afyonunu oluşturuyor*", din halka aldatıcı bir mutluluk sunuyor. Böylelikle din son kertede insanın çevresini kaplayan aldatıcı bir güneşi oluşturmaktadır (Marx, 2009:191-193).

Marx'ın din tanımı devlet ve toplum tarafından gerçekliğin alt üst oluşunda bir araç ve insanların mantığının, coşkusunun, ahlakının ve tesellisinin de bir göstergesidir. Marx'ın din eleştirisinde kullandığı tersine dönme işlevi ile egemen sınıfların zihinsel üretimi gerçekleştirmek için kullandıkları araçlardan olan üstyapı kurumları arasında benzerlik olmasına rağmen, tersine çevrilmenin içsel olduğu vurgusu, yabancılaşmanın içsel ile dışsal, diğer bir deyişle yapı ile bilinç, arasında bir köprü vazifesi gördüğüne işaret etmektedir. Din eleştirisindeki içsel yön, insanların kendi yarattıkları dinsel imgelere kendilerinin tutulmasından hareketle gelişmektedir. Diğer bir deyişle düşüncenin yaşama hâkim olması yabancılaşmanın içsel yönünü oluşturmaktadır. Diğer taraftan dinin mevcut toplumsal koşullar altında ezilen insanların sığınağı olması veya afyonu olması ve rahiplerin, ideologların temsilcisi olarak görülmesi onların dışsal etkide bulduklarını göstermektedir. Din alanındaki yabancılaşma insanın kendi yarattığı Tanrı karşısında kul konumunda olmasına işaret etmektedir, kapitalist üretim de benzer şekilde insanların kendi yarattıkları şeylerin egemenliği altına olduğuna işaret etmektedir (Marx, 2015:600). Bu nedenle, Marx için, üretim ilişkileri temelindeki yabancılaşmanın açıklanması daha fazla önem kazanmaktadır, bunu da iş bölümü ve özel mülkiyet alanlarındaki yabancılaşma ile açıklamaya çalışmaktadır.

İş Bölümü ve Özel Mülkiyet Alanında Yabancılaşma

Marx için, insan kendi ihtiyaçlarını karşılamak için topluluk kuran veya topluluğa üye olan bir varlıktır, diğer bir deyişle zoon politikondur.¹⁵ Diğer taraftan insan emeği ile kendisini gerçekleştiren bir varlıktır. Tuğla ustasının öreceği duvar, işçinin tasarımı olacağı için kendisini gerçekleştirmesi için oldukça önemli olacaktır (Marx, 2015:182). Heykeltıraş da kendisini sınırlılıklarının farkında olarak yonttuğu eser ile gerçekleştirmektedir (Silier, 2016:110). Emek ile insan, hem kendisini gerçekleştirmekteyken hem de toplumsal ilişkilerini oluşturmaktadır. Böylelikle hareket noktası emeğin toplumsal ilişkiyi, diğer bir deyişle altyapının üstyapıyı

¹⁵ ζῷον πολιτικόν. Aristoteles tarafından dile getirilen düşünceye göre insan doğası gereği siyasi bir varlıktır ve topluluk halinde yaşamaktadır.

belirlemesidir. Toplumsal ilişkilerin emeği belirlemesi, emeğin amaç konumundan araç konumuna düşmesini beraberinde getirmektedir.

İş bölümü, insanın ihtiyaçlarını karşılama ortasına çıkmaktadır. Emek merkezindeki bu iş bölümü ilk olarak, şehir hayatının başlamasıyla; şehirde yaşayanlar ile kırsalda yaşayanlar arasında gerçekleşmiştir. Zamanla iş bölümünün yeni aşamalarıyla birlikte iş bölümü, çalışmanın konusunu, araçlarını, ürünlerini ve hatta dağıtımını bile belirleyecek duruma gelmiştir (Marx ve Engels, 2013:14). Geçimini sağlayacağı araçlardan mahrum kalmak istemeyen insanların üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların istediği işleri yapmaya ve iş bölümünü devam ettirmeye çalışmaları gerekmektedir (Marx ve Engels, 2013:27). İş bölümü başlarda işin hızlı bir şekilde bitirilmesi amacıyla dayanmaktayken; sonraları iş bölümü kendisini ayakta tutmaya ve sonrasında iş bölümünün yarattığı sınıfsal toplulukları, ayrışmaları yaşatmaya yönelmektedir (Mardin, 2015:39). Silier'e göre, ideal bir orkestrada amaçlanan tüm müzisyenlerin kendilerini gerçekleştirme ve uyum yakalamalarıdır; bazı müzisyenlerin öne çıkması değil (2016:76).

Yaşamını devam ettirmek için emeğini üretim araçlarının mülkiyetine sahip olana satmak zorunda olan insanlar, yabancılaşmanın da ilk örneği olarak karşımızda durmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların belirleyeceği şekilde üretimin yapılması, insanın kendisini gerçekleştirme için amaç olan emeğin üretim için araç konumuna düşmesine ve insanın kendisine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan pazar için yapılacak olan üretim yabancılaşma sürecinin etkilerinin artmasına neden olmaktadır. Pazar için yapılan üretim, ihtiyacın karşılanması amacıyla değil, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlara kâr getirmesi için yapılacaktır. Böylelikle de nesnel kullanım değerleri üzerinden değil de değişim değerleri üzerinden fiyatlanmaktadır (Demir, 1999:25-26). Marx için, bu durumun en açık göstergesini meta fetişizmi oluşturmaktadır.

İş bölümünde gerçekleşen yabancılaşma karşımıza insan-doğa ilişkisindeki yabancılaşmayı çıkarmaktadır. Buna göre, insan kendisini diğer canlılardan ayıran emeğine yabancılaşmış ve kendisini gerçekleştirme için üretim yapmak yerine üretimi araç konumuna indirgemıştır (Savran, 2013:341-342). İnsanın yabancılaşmasının dört sonucu bulunmaktadır: birinci olarak, amaç olan emek araç konumuna gelmiştir; ikinci olarak, insan ile doğa ilişkisi bozulmuştur; üçüncü olarak, insan kendi özelliklerine yabancılaşmıştır; son olarak da insan-insan ilişkilerinde, toplumsal ilişkilerde, yabancılaşma gerçekleşmektedir (Marx, 2007:29). Üreticinin ürününe yabancılaşması ve üretim sürecinden yabancılaşması sadece proleter için gerçekleşmekteyken insanın kendine özgü olan tür özelliklerinden -sosyalleşmesi, yapacağı işi tasarlayarak yapması, emeğini amaç olarak kullanması gibi- yabancılaşması ve diğer insanlardan yabancılaşması kapitalist sistemde yaşayan bütün bireyler için geçerli bir durumdur (Silier, 2016:138-139).

Marx'a göre, bütün bu yabancılaşma sürecinin nedeni iş bölümünün üretim ilişkilerini belirlemesi olarak gözükmektedir. Kapitalist sistemin kendine has özelliği iş bölümünün üretimin önüne geçmesidir (Marx ve Engels, 2013:29-30). İş bölümü neticesinde tek bir işte uzmanlaşan ve yalnızca o işi yapan işçi makinenin çarklarından farksız ve niteliksiz bir hale gelmiştir (Demir, 1999:22). Yapılan işin niteliksiz olması ve dışarıda bu işi yapabilecek birçok işçinin olması, işçinin üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlara bağımlılığını artırmıştır (Kalfa, 2001:42). İşçi kimin için üretim yaptığını bilmeden, nereden geldiğini bilmediği hammaddeye emeğini aktarmaktadır. İşçi emeğini aktardığı şeyden hangi ürünün çıkacağını ve ürünün başka hangi aşamalardan geçeceğini bilmeden emeğini aktardığı metayı göndermektedir. Marx açısından bakacağımız zaman, yabancılaşmanın nasıl aşılabileceği konusu muğlak kalmaktadır, bu açıdan bir eleştiriye de oldukça açık konumdadır. Yabancılaşma maddi hayatın ürettiği bir süreç olarak bilince dayanmamakta olmasına rağmen bilincin ön plana çıkarılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle de maddi hayatın değişmesi ile birlikte yabancılaşmanın da ortadan kalkacağı beklentisi bulunmaktadır.

Özel mülkiyet alanındaki yabancılaşma, emeğin amaç konumundan araç konumuna düşmesinin ve üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların bu mülkiyeti sürekli bir şekilde devam ettirecek olmalarının bir sonucudur. Hegel'e göre emeğin araç konumuna düşmesi ve

insan-doğa arasındaki ilişki özel mülkiyet ve makinaların üretimde kullanılması nedeniyle bozulmuştur (Kalfa, 2001:22-23). Üretim araçlarına sahip olanlar, işçi sınıfına kendisini yeniden üretebileceği kadar değer vermekte ve artı değeri kendisine saklamaktadır. İşçi sınıfına ödenen bu ücret iş gününün karşılığıymış gibi bir yanılığın üretilmekte ve artı değer sömürülmektedir (Marx, 2007:30). Üretim araçları, belli bir toplumsal bütünlükte oluşan ihtiyaçların giderilme araçları, kültürel, siyasal, teknik ve bilimsel araçların kuşaklar boyunca gelen emeğin ortak ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Marx, 2016b:19). İnsanlık tarihi, ortak bir gelişmenin sonucu olarak karşımızda durmaktadır; ancak özel mülkiyet insanlığın ortak tarihine belirli bir kesimin sahip çıkmasını ortaya çıkarmaktadır, yabancılaşma bu sürecin üzerini örtmektedir.

Marx, yabancılaşma kavramını din eleştirisi, iş bölümü ve özel mülkiyet olarak üç farklı şekilde kullanmaktadır. Çalışmaya göre yabancılaşma, içsel ile dışsal işleyiş arasında köprü vazifesi görmektedir. Yabancılaşma köprü vazifesi ile içsel olarak gerçekleşen tersine dönmenin – amaç olan emeğin araç olması, insan-doğa ilişkisinin, insan-insan ilişkisinin ters yüz olması gibi-dışsal olarak görünmesinin önüne set çekmekte ve ideologlar yardımıyla bunun devamının sağlanmasını amaçlamaktadır. İnsanın kendi yarattığı toplumsal ilişkilere veya iş bölümüne mahkûm kalması ve bu mahkûmiyetin çeşitli şekillerde –dinsel avuntu veya niteliksiz işçilik-devam ettirilmeye çalışılması dışsal etkiyi tamamlamaktadır.

Sonuç

Çalışma ideolojinin yapı-bilinç perspektifinden incelemesini ortaya koymayı amaçlamıştır; bu minvalde çalışmanın sonuçlarına geçmeden önce ideolojinin bilinç-özne ve özne-söylem perspektiflerinden incelenmesinin sonraki çalışmalarda kurulabilecek olan bağlantılara işaret ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. İdeolojinin yapı-bilinç perspektifinden incelenmesinde, yapıya ait bir etki ve bilince ait bir etki olarak iki farklı işleyiş bulunduğu iddia edilmektedir. Yapıya ait etki içsel bir işleyişe; bilince ait bir etki ise dışsal bir işleyişe işaret etmektedir. Buna göre camera obscura ideolojinin içsel işleyişinde kendisini göstermektedir. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıfların zihinsel üretim araçlarına da sahip olduğunun anlatılmak istendiği yansımali bilinç ise dışsal işleyişte kendisini göstermektedir. Son olarak yabancılaşma ise camera obscuranın somut bir şekilde nasıl gözükeceğinin önüne set çekmektedir. Yabancılaşma, camera obscura ile yansımali bilinç arasında -veya yapı ile bilinç arasında veya altyapı ile üstyapı arasında- köprü, bağlantı vazifesi görmektedir.

İdeolojinin içsel işleyişiyle kastedilmek istenen şey camera obscura görüntüsüdür. Burada karşımıza toplumsal ilişkilerin bir neticesi şeklinde ortaya çıkan toplumsal kurumların, toplumsal kurumlar nedeniyle toplumsal ilişkilerin ortaya çıkması gibi kendilerini sunmalarıdır, diğer bir deyişle ilişkilerin tersine dönmesidir. Marx'a göre, yaşamı belirleyen bilinç değil, tam tersine bilinci belirleyen yaşamdır. İdeolojinin bu kullanımı toplumsal kurumlara kendilerinde olmayan bir özellik yükleyerek tarihselliği bozmaktadır. Camera obscura ile ortaya iki farklı sonucun çıktığı gözükmektedir. Buna göre birinci olarak, camera obscura toplumsal ilişkileri ters bir şekilde göstermekte ve bunu normalleştirmektedir. İkinci olarak da yabancılaşma ile bu sürecin fark edilebilirliği engellenmekte, yansımali bilinçle de bu ilişkiler baskı ve/veya rızaya dayanarak kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Camera obscura ile tersine dönen şey, bilincin toplumsal pratiklerinden ayrılması; diğer bir deyişle sınıfsal karşıtlıkların, sınıfsal çatışmaların ve dağıtımdaki adaletsizlikler ile eşitsizliklerin gizlenmesidir. Bu noktada bilincin yapıyı belirlemesi öne çıkarılmakta ve yasa, ahlak, aile hatta din gibi üstyapıda yer alan kurumların üretimden bağımsız düşünülmesi gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle karşıtlık ile çatışmaların normal ve gerekli olduğu gösterilmekte ve bu meşrulaştırılmak istenmektedir.

Camera obscuranın içsel olarak işlediğinin iddia edilmesinin sebebi, camera obscura ile tersine dönen şeyin bilinç alanında değil de yapı alanındaki bir değişikliğe işaret etmesinden kaynaklanmaktadır. Ters bir şekilde camera obscuranın yapı alanına değil de bilinç alanındaki tersine dönmeye işaret etmesi durumunda yapı-bilinç arasındaki emek merkezli ilişki kopmuş olacak ve camera obscuranın içsel olarak işlediği de yanlışlanmış olacaktır. Camera obscuranın içsel bir işleyişe sahip olduğunu düşünmemizin bir başka nedeni de tersine çevirmeden

bahsedeceğimiz zaman bir andan hareket edemeyecek oluşumuzdur. Buna göre tersine dönmeyi bir an olarak göz önünde bulunduracağımız zaman kişisel olarak algılanacak olan bu tersine dönmeler, yaşayan insan sayısı kadar farklı zamanda ve farklı şekillerde gerçekleşecektir. Bir kişiye gösterilen veya bir kişiden gizlenen bir şey değildir tersine dönme, “gerçeğin varlığının, kendisinin yokluğunca kurulan bir varlık olmasıdır (...) tersi de doğrudur: gerçeğin yokluğu, kendisinin varlığınca kurulan bir yokluktur” (Eagleton, 2015a:79). Böylelikle de yapıya önceden müdahaleyi gerektirmektedir. Böylece de bilinç alanında gerçekleşeceğini iddia edeceğimiz tersine dönme durumunun, yaşayan insan sayısı kadar farklı versiyonda tersine dönmeyi karşımıza çıkarması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın iddiasının yanlışlanabilir olduğunu gösteren camera obscuranın dışsal etkiye sahip olması durumunda, yaşayan insan sayısı kadar farklı zamanda ve farklı şekillerde tersine dönmenin karşımıza çıkması gerekmektedir. Kısacası bilinç alanında gerçekleşebileceği iddia edilecek olan tersine dönmenin yaşayan insan sayısı kadar farklı versiyonu karşımıza çıkacak ve çalışma yanlışlanmış olacaktır.

Diğer taraftan yansımali bilinci dışsal olarak görmemizin nedenlerinden birincisi, yansımali bilinç kurumlarının üstyapıda yer alması ve gerçekleşecek proleter devrim sonucunda üstyapının kendiliğinden değişecek olmasından kaynaklanmaktadır. Marx, bu durumun burjuva devrimi sırasında aristokratik değerlerin burjuva değerlerine dönüşümü şeklinde kendisini gösterdiğini belirtmektedir. Aristokrasinin hâkim olduğu zamanlarda namus, onur, bağlılık gibi kavramlar ön plandayken; burjuvazinin hâkim olduğu zamanlarda özgürlük, eşitlik gibi kavramlar ön plandadır (Marx ve Engels, 2013:48). Yansımali bilincin dışsal olarak işlediğini düşünmemizin ikinci nedeni de ideologlar ile üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar arasındaki çatışmaların yapıya dönük bir şekilde gerçekleşmeyecek olmasından kaynaklanmaktadır (Marx ve Engels, 2013:47-48). Son olarak da üstyapı kurumlarının kendilerini toplumsal düzenin ayrılmaz bir parçası olarak göstermeleri, toplumsal ilişkileri kendilerinin düzenleyecek olması ve toplumu denetleme işlevinde bulunacak olmaları, onların baskı veya rıza üretmek arayışında olduklarını göstermektedir, bu da bilinç alanındaki işleyişe denk düşmektedir. Bu noktada ideologların hem üstyapı kurumlarını altyapı kurumları olarak gösterme hem de gardiyan gibi bu alanları denetleme görevinde bulunacak olmaları (Marx ve Engels, 2013:50-51) üstyapı kurumlarından olan devlet kurumları ve mahkemelerin de dışsal olarak işleyeceğine işaret etmektedir.

Marx'ın bir diğer ideoloji tasviri olan yabancılaşma yukarıda gösterilmeye çalışılan içsel olarak gerçekleşen tersine dönmenin dışsal olarak nasıl gözüktüğünü açıklamaya yönelik olarak gözükmekte ve içsel ile dışsal arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Öncelikle yabancılaşma Marx'a göre, belirli bir toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin sonucunda ortaya çıkmaktadır; Hegel'de olduğu gibi kendiliğinden gerçekleşmemekte, üretim ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde yabancılaşmanın içsel yönü toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin camera obscuraya maruz kalmasıdır. Din alanındaki yabancılaşmanın içsel yönü toplumsal koşulların din tarafından yaratıldığı tersine dönmesiyle, bunun dışsal görüntüsü ise insanın kendi yarattığı dinsel öğretilerin insana egemen olması olarak gözükmektedir. İş bölümünde yaşanan yabancılaşmanın içsel görüntüsü insanın doğa ile kurduğu emek merkezli ilişki sonucu amaç olan emeğin araç konuma düşmesidir. Emeğine yabancılaşan insan, sonrasında emek ile kendisini ürettiği insan-doğa ilişkisine yabancılaşmakta ve sonrasında kendi cins özelliklerine yabancılaşmaktadır. Bu durumun dışsal görüntüsü ise, üreticinin üretim sürecinin dışında kalmasıyla kendisini göstermektedir. Böylelikle dışsal olarak üretici zamanla ürettiği metaya, çalışma arkadaşlarına, çalıştığı ortama, kendisine ve topluma yabancılaşmaktadır. Son olarak özel mülkiyetteki yabancılaşma, üretim araçlarının mülkiyetinin belirli bir kesimde toplanmasının normalmiş gibi görünmesi ile içsel bir işleyişe; üretimin sonucunda, üretilen metaya üreticinin sahip olmaması hatta metanın fiyatını dahi belirleyememesi ile de dışsal bir işleyişe işaret etmektedir.

Etik Beyan

“Yapı-Bilinç Perspektifinde İdeolojinin İncelenmesi Üzerine” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2002). İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları. (Y. Alp, M. Özışık, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baradat, L. P. (2012). Siyasal ideolojiler kökenleri ve etkileri. (A. Aydın, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Barrett, M. (1996). Marx'tan Foucault'ya ideoloji. (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Carnoy, M. (2001). Gramsci ve devlet. (ç. M. Yetiş, Dü.) Praksis Dergisi(3), 252- 278.
- Çelik, N. B. (2005). İdeolojinin soykütüğü 1: Marx ve ideoloji. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- de Condillac, É. (1989). Duyumlar üzerine inceleme. (M. Katırcıoğlu, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- de Condillac, É. (1992). İnsan bilgilerinin kaynağı üzerine. (M. Katırcıoğlu, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- de Tracy, A. (1818). Éléments d'idéologie: Troisième partie. Paris: 3. Chez Courcier.
- de Tracy, A. (1992). Mémoire sur la faculté de penser. De la métaphysique de Kant, et d'autres textes (1798-1802). (A. Deneys- Tunney, & H. Deneys, Dü) Paris: Fayard.
- Demir, T. (1999). Marx'ta ve Marcuse'da praxis ve yabancılaşma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Dijk, T. V. (2015). Söylem ve ideoloji: Çok alanlı bir yaklaşım. B. Çoban, & Z. Özarslan (Dü) içinde, Söylem ve ideoloji (N. Ateş, Çev. s. 15- 100). İstanbul: Su Yayınevi.
- Drucker, H. (1974). The political uses of ideology. London: Macmillan.
- Eagleton, T. (2015a). Eleştiri ve ideoloji: Marksist edebiyat teorisi üzerine bir çalışma. (S. Kılıç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eagleton, T. (2015b). İdeoloji. (M. Özcan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Engels, F. (2000). Tarihsel materyalizm üzerine mektuplar 1890- 94. (Ö.Ünalın, Çev.) Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Engels, F. (2016). Önsöz. K. Marx içinde, Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i (E. Özalp, Çev. s. 14- 16). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ergil, D. (1978). Yabancılaşma kuramına ilk katkılar. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 33 (3). 93- 108.
- Ergil, D. (1986). Devlet bir yapısal-işlevsel tahlil. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 41 (1), 247- 267.
- Freedon, M. (2011). İdeoloji. (H. Gür, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Gramsci, A. (1986). Hapishane defterleri: Tarih, politika, felsefe ve kültür sorunları üzerine seçme metinler. (K. Somer, Çev.) İstanbul: Onur Yayınları.
- Hall, S. (1996). The problem of ideology: Marxism without guarantees in Stuart Hall: Critical dialogues in cultural studies. (Morley & Chen Dü.) Londra: Routledge.
- Hall, S. (1999). Kültür medya ve ideolojik etki. M. Küçük (Dü.) içinde, Medya iktidar ideoloji (M. Küçük, Çev. s. 199- 243). Ankara: Ark.
- Heywood, A. (2015). Siyasi ideolojiler. (L. Köker, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- Jennings, J. (2012). Introduction to the liberty fund edition. A. de Tracy içinde, A treatise on political economy (T. Jefferson, Çev. s. I- XI). Indianapolis: Liberty Fund.
- Kalfa, C. (2001). Marx, Lukacs ve Marcuse'de yabancılaşmanın sebep ve sonuçları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.
- Kant, I. (1983). Felsefe yazıları. (N. Bozkurt, Çev.) İstanbul: Remzi.
- Kennedy, E. (1978). A philosophe in the age of revolution: Destutt de Tracy and the origins of ideology. Philadelphia: American Philosophical Society.
- Kennedy, E. (1979). Ideology from Destutt de Tracy to Marx. Journal of the History of Ideas, XL(3), 353- 368.
- Kofman, S. (2015). Camera obscura: İdeolojinin karanlık kutusu. (E. Kıvılcım, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2007). İnsan hakları: Kavramları ve sorunları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Larrain, J. (1979). The Concept of ideology. London: Hutchinson.
- Larrain, J. (1995). İdeoloji ve kültürel kimlik. (N. N. Domaniç, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Lefebvre, H. (1986). Marksizm. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Lefebvre, H. (1996). Marx'ın sosyolojisi. (S. Hilav, Çev.) İstanbul: Sorun Yayınları.
- Locke, J. (2000). İnsanın anlama yetisi üzerine bir deneme. (M. D. Topçu, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Locke, J. (2004). İnsan anlığı üzerine bir deneme. (V. Hacıkadiroğlu, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). İdeoloji. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2007). 1844 Elyazmaları. K. Marx, içinde, Yabancılaşma (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2009). Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisi. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2013a). Demokritos ve Epikouros'un doğa felsefelerindeki ayırım. (S. Babür, Çev.) Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Marx, K. (2013b). EK: Feuerbach üzerine savlar. K. Marx, & F. Engels içinde, Alman ideolojisi (E. Aktan, Çev. s. 91- 94). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Marx, K. (2015). Kapital I: Sermayenin üretim süreci. (M. Selik, & N. Satlıgan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2016a). Ekonomi politigin eleştirisine katkı. İstanbul: Eriş Yayınları.
- Marx, K. (2016b). Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i. (E. Özalp, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. & Engels, F. (2013). Alman ideolojisi. (E. Aktan, Çev.) Ankara: Alter Yayıncılık.
- Marx, K. & Engels, F. (2018). Komünist Parti manifestosu. (A. Özüpek, Çev.) Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- McLellan, D. (2012). İdeoloji. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Meriç, C. (1970). İdeoloji. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 2(21-22), 119- 142.
- Morrice, D. (1996). Philosophy, science and ideology in political thought. London: Macmillan.
- Naess, A. (1956). Democracy, ideology and objectivity. Oslo: Published for the Norwegian Research Council for Science and the Humanities by University Press.
- Oskay, Ü. (1980). Popüler kültür açısından ideoloji kavramına ilişkin yeni yaklaşımlar. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 35 (1): 197- 253.
- Örs, H. B. (2018). İdeoloji: Karmaşık dünyayı anlaşılır kılmak. B. Örs, F. Berktaş, E. Suda, A. Bekmen, S. Çubukçu, İ. Kerestecioğlu, G. Öztan. B. Örs (Dü.) içinde, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler (s. 5- 45). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbek, S. (2003). İdeoloji kuramları. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Özçetin, B. (2010). İdeoloji, iletişim, kültür: Bir Stuart Hall değerlendirmesi. Akdeniz İletişim Dergisi(13), 139- 159.
- Özyurt, C. (2014). Marx'ta yanılısma ve ideoloji olarak din. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 7 (2), 207-240.
- Parlak, İ. (2005). Türkiye'de eğitim- ideoloji ilişkisi: Erken Cumhuriyet Dönemi tarih ve yurt bilgisi ders kitapları üzerinden bir inceleme. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- Popper, K. R. (2019). Bilimsel araştırmanın mantığı. (İ. Aka & İ. Turan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. R. (2020). Daha iyi bir dünya arayışı- son otuz yılın makaleleri ve bildirimleri. (İ. Aka, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Preus, A. (2007). Historical dictionary of ancient greek philosophy. Toronto: The Scarecrow Press.
- Rehmann, J. (2017). İdeoloji kuramları: Yabancılaşma ve boyun eğme güçleri. (Ş. Alpagül, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Richards, R. J. (1993). Ideology and the history of science. Biology and Philosophy, 8(1), 103- 108.
- Rude, G. (2019). İdeoloji ve popüler protesto. (B. C. Yılmazyığıt, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Sancar, S. (2014). İdeolojinin serüveni: Yanlış bilinç ve hegemonyadan söyleme. Ankara: İmge Yayınları.
- Savran, G. A. (2013). Sivil toplum ve ötesi: Rousseau, Hegel ve Marx. İstanbul: Bilge Yayınları.
- Silier, Y. (2016). Özgürlük yanılısması: Marx ve Rousseau. İstanbul: Yordam Kitap.
- Sümer, B. A. (2017). Erken Alman romantiklerinin Aydınlanma'ya ilişkin tutumları üzerine. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 52(1), 133- 145.
- Taştan, C. (2018). Sistematik Dönem I: Platon. C. Çakmak vd. (Dü.) içinde İlkçağ felsefesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. 107-133.
- Türkoğlu, A. (1980). Türk Fransız eğitim sistemlerinin evriminin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 13(1), 177- 197.
- Uras, U. (1996). İdeolojilerin sonu mu? İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Vincent, A. (2006). Modern politik ideolojiler. (A. Tüfekçi, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Wood, N. (1992). Tabula Rasa, social environmentalism, and the English Paradigm. Journal of the History of Ideas, 647- 668.
- Yetiş, M. (2002). Gramsci ve aydınlar. Mülkiye Dergisi. 26(236), 217-245.
- Zizek, S. (2019). İdeolojinin yüce nesnesi. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

The word of ideology is one of the most complicated, too vague has different meanings and has different using words in the social science framework. Similarly, the same goes for ideological thinking. This diversity of use makes it difficult to research about ideology. The word of ideology was first used by Antoine Louis Claude de Tracy. According to Destutt de Tracy, the first use meaning of ideology is idea, the science of thought. Although the word of ideology was first used in the sense of a branch of science, it later came to have a pejorative meaning from Napoleon's use. The word of ideology has gained scientific, political, philosophical, etc. meanings in addition to these uses. The word of ideology is intended to be placed on the basis of science in a scientific sense, since all sciences are made up of ideas and the word of ideology involves the study of ideas. The word of ideology means politically those who aim to preserve the republican gains of the French Revolution. The word of ideology also has a philosophically materialistic basis. This complicates the investigation of ideology in different uses.

Therefore, study while investigating the concept of ideology, the study will be tried to investigate ideology from the perspective of structure- consciousness in order to narrow the wide field of study. Other perspectives that can be used for ideology investigation are consciousness- subject and subject- discourse perspectives. The structure- consciousness perspective is also known as the Marxist Theory of Ideology.

The investigation from the perspective of structure- consciousness will be tried to establish in the framework of three different definitions from Karl Marx's ideology definitions: these definitions are camera obscura, reflective consciousness and alienation. Camera obscura is the reason for the view that consciousness determines life. In other words, camera obscura points to the inversion process. Since according to Marx, life determines consciousness. The concept of reflective consciousness means that those who dominate the production process also dominate the mental production process. At this point, two inferences can be made about reflective consciousness. Reflective consciousness is either epistemological like that of an inversion process or a political, ideological dominance apparatus. The claim of the study is the reflective consciousness is a political apparatus according to Marx's use. Moreover, both Althusser's repressive state apparatus concept and Gramsci's domination concept support this means.

Marx uses alienation in three different ways; alienation in religion, division of labour, and private property. Thus, alienation is people's submission to social relations or conditions that they themselves create. While the alienation in religion is the servant of people to the God they have created, the alienation in the division of labour is the fact that labor is a tool. Alienation in private property causes producers not to own the product they produce.

The study claims that two different processes in the investigation of ideology in the structure- consciousness perspective. First, it seems to be an effect belonging to the structure area, which can be called internal function. The reason why it is desired to be called an internal function is that it cannot be noticed from the outside. Second, it seems to be an effect belonging to the consciousness area, which can be called external function. The reason why this is called an external function is that it tries to provide external influence. The study claims camera obscura has an internal function and is effective in the structure area, and reflective consciousness has an external function and is effective in the consciousness area. Last, alienation is covering up these processes. The study will use the falsifiability approach to explain its claim. Thus on condition camera obscura is effective in the consciousness area, the study can be falsified.